

УДК 657.632; 336.225.674

Климко Т.Ю., Мельник О.О.

КОРПОРАТИВНЕ ШАХРАЙСТВО: РЕАЛІЇ СУЧАСНОСТІ

Українська фінансово-економічна криза розвивається. За оцінками експертів дно ще не досягнуто. Кризові явища в українській економіці будуть наростати: тривалий спад промислового виробництва та експорту, збільшення неповернень кредитів і друга хвиля банкрутств у банківському секторі, повсюдне скорочення бюджетів і персоналу, збільшення кількості безробітних, падіння платоспроможного попиту, зростання споживчих цін, пов'язане із зростанням іноземної валюти, валютної складової у вітчизняному виробництві, зростанням питомих витрат при зниженні виробництва і свавілля в ціноутворенні монополістів. Великі витрати пов'язані з військовими діями на Сході. Так само погіршується співвідношення доходів і витрат для всіх рівнів персоналу компаній, а особиста потреба в грошах зростає. Турбулентність на ринках істотно змінює структуру каналів продажів і розуміння відносної вартості продуктів. Таким чином, суб'єктивний фактор – бажання зберегти якість життя і рівень доходів, і об'єктивний фактор – тектонічні зрушення в системі товарообігу і ціноутворення, дають потужний імпульс для зростання корпоративного шахрайства.

Ключові слова: ризик, корпоративне шахрайство, фрод, ІТ-технології, внутрішній аудит.

Постановка проблеми. Світова практика показує, що в XXI столітті основною загрозою для бізнесу стали наймані працівники – від прибиральниці до генерального директора. За оцінками експертів, збитки компаній від власних співробітників часом досягають 90% від загального збитку (ніякі конкуренти, як правило, з цим злом не можуть зрівнятися). Згідно з даними Association of Certified Fraud Examiners (міжнародна організація, яка займається боротьбою з шахрайством і злочинами «білих комірців»), західні компанії через шахрайство співробітників втрачають близько 6% свого обороту (при витратах на ділову розвідку від 0,5 до 1,0% від обороту). Результати досліджень, проведених в українських фірмах, дають ще гірші показники, що не дивно, оскільки на свою безпеку вітчизняні фірми витрачають менш, ніж 0,1% від обороту. У наші дні шахраї володіють широким арсеналом прийомів, в той час, як фахівці з внутрішніх розслідувань тільки починають розробляти механізми запобігання та виявлення зловживань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти проблематики шахрайства у фінансовому секторі висвітлені у наукових працях А.І. Алгазіна, Н.Ф. Галагузи, М.С. Жилкіної, О.В. Курмана, В.Р. Мойсика, О.Л. Мусієнка, В.Л. Пластуна, С.С. Чернявського.

Формулювання цілей статті. Дослідження масштабів та динаміки корпоративного

шахрайства на підприємствах України та світу; вивчення основних методів боротьби з фродом на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до визначення, поданого в Глосарії до Стандартів, шахрайство – це будь-які незаконні дії, що характеризуються обманом, приховуванням або зловживанням довірою. До шахрайства не відносяться ті дії, що виконуються під тиском сили або погрози використання сили. Шахрайство здійснюється юридичними та фізичними особами з метою отримання грошей, власності або послуг, ухилення від сплати грошових коштів або надання послуг, чи в цілях особистої або корпоративної наживи [6].

Все більшої популярності останнім часом набуває термін «фрод» від англійського fraud – шахрайство, афера та фродстер – людина, що здійснює шахрайство, злодій. Частіше за все, під терміном фрод мають на увазі будь-яке шахрайство у сфері ІТ технологій.

Україна займає 6 місце в рейтингу країн світу за рівнем корпоративного шахрайства (45%); Росія – 1 місце (71%), Південна Африка – 2 (62%), Кенія – 3 (57%), Канада – 4 (56%), Мексика – 5 місце (51%) (за даними дослідження РвС «Економічні злочини в період економічного спаду»).

Жертвами економічних злочинів за останні два роки стали 59% вітчизняних компаній – це вище, ніж середньосвітовий показник (43%).

Згідно з останніми дослідженнями, типовий профайл фродстера – це чоловік (67% всіх випадків шахрайств), 31–40 років (52%), зі спеціальною або вищою закінченою освітою, який працює на певному підприємстві 5 або більше років (53%) [3].

Опублікований звіт Association of Certified Fraud Examiners, зроблений на базі дослідження

© Климко Тетяна Юріївна, к.е.н, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: +38(050)9869399, e-mail: tatjana.klimko@yandex.ua

Мельник Олена Олексіївна, к.т.н., доцент кафедри програмного забезпечення систем, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: +38(050)6634088, e-mail: me3000@ukr.net

1400 випадків шахрайства у 100 країнах світу, містить досить невтішну статистику [3].

Кількість шахрайств на підприємстві має тенденцію до зростання, що видно з рис. 1.

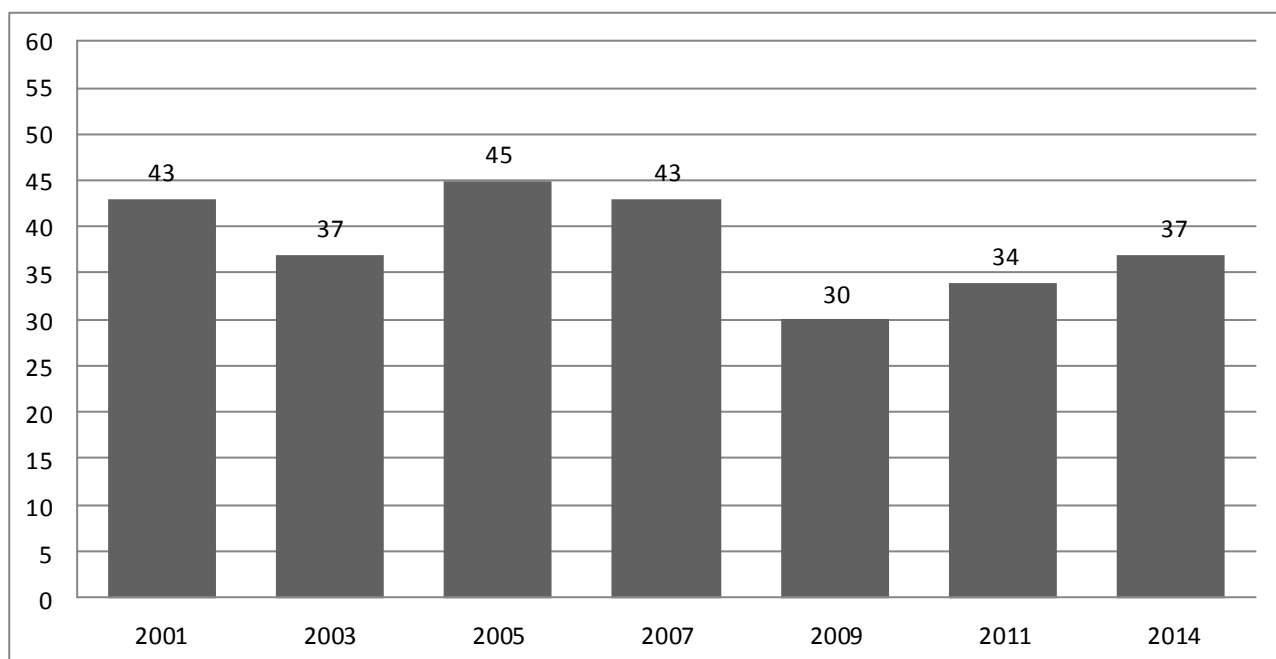

Рис 1. Динаміка кількості випадків шахрайства у світі*

* Розроблено авторами на основі щорічного звіту ACFE

Фрод-ризика можуть існувати всередині підприємства. Більшість шахрайств було здійснено найманими працівниками (42%), менеджерами (36%) і тільки 19% – власниками підприємств [3].

Проте, різні рівні повноважень призводять до різних рівнів втрат. Витрати від різного роду шахрайств власників підприємств становлять близько 500000, тоді як найманих працівників – 75000 (рис. 2).

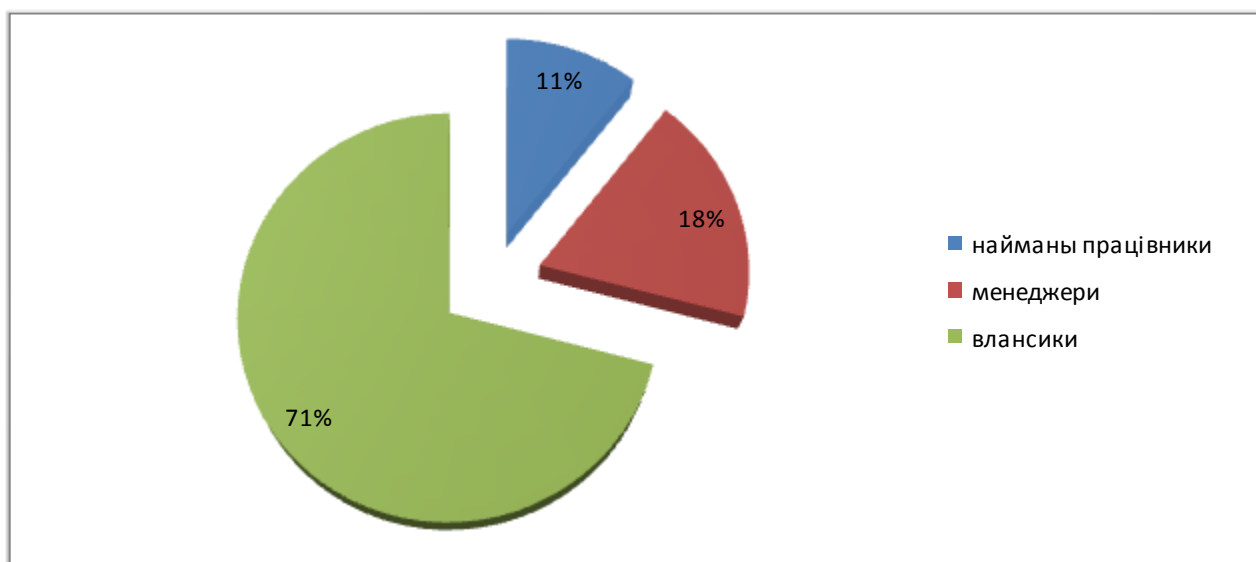

Рис. 2. Структура збитків, заподіяних різними рівнями фродстерів на підприємствах*

* Розроблено авторами на основі щорічного звіту ACFE

Найбільші можливості для здійснення шахрайства (77%) мають працівники, що працюють в фінансовому відділі, бухгалтерії, відділі продажів, закупівель, у вищому керівництві.

Топ-трійку найпоширеніших комерційних шахрайств займає комерційний підкуп, тобто прискорення або стимуляція вирішення питання на свою користь. На другому місці – використання майна у власних інтересах. Цим займається майже

кожен працівник фірми: роздруківка паперів для власних цілей, використання службового авто, використання обладнання вважається практично нормою на підприємствах. Викраденням активів займається, по різних даних, від 70 до 95% працівників українських підприємств! Все це приносить величезні збитки підприємствам, шкодить їх репутації і гальмує розвиток. Структура комерційних шахрайств представлена на рис. 3

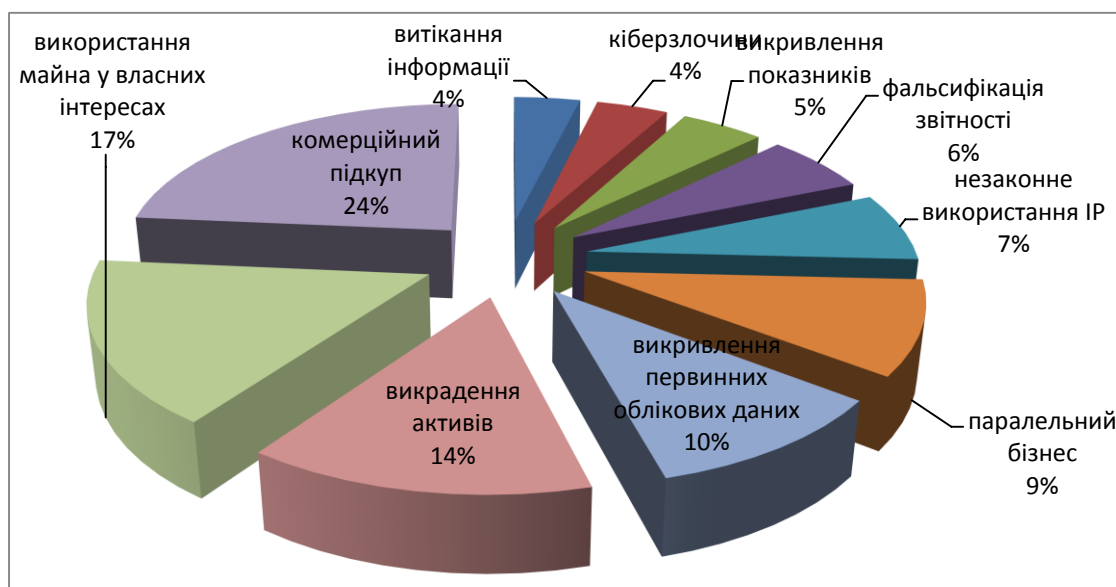

Рис. 3. Способи комерційного шахрайства*

* Розроблено авторами на основі щорічного звіту ACFE

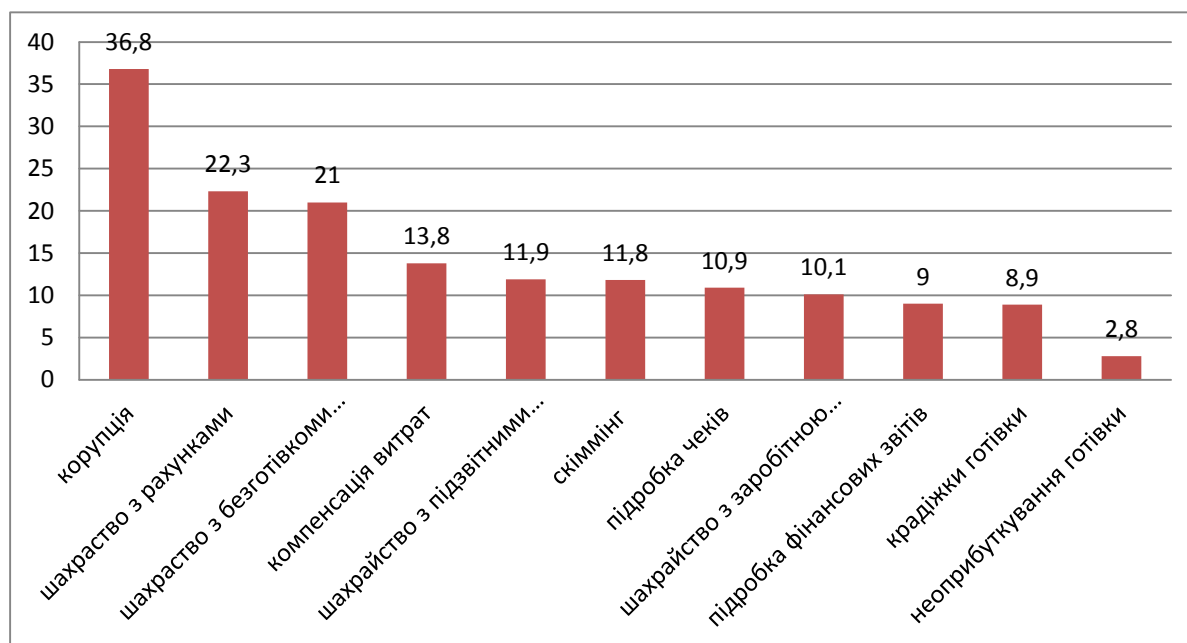

Рис. 4. Основні види шахрайств на підприємстві*

* Розроблено авторами на основі щорічного звіту ACFE

Основні види шахрайств на підприємстві станом на 2015 рік показані на рис. 4.

Для підприємств України найбільш поширеними видами шахрайства на підприємствах є корупція, зловживання службовим становищем та незаконне привласнення активів.

Незаконне привласнення активів, за оцінкою І.Нежданова, провідного експерта з ділової розвідки і безпеки бізнесу групи компаній «Р-Техно», є основною формою корпоративного шахрайства і становить понад чотирьох п'ятих відомих порушень, причому махінації з готівковими коштами та чековими розрахунками компаній рівні загальній частці всіх інших активів.

Корупція всередині підприємства полягає в тому, що менеджер або співробітник фірми вступає в змову з тими, хто в цій організації не працює. Відомі кілька основних типів внутрішньої корупції, які ведуть до збитку для компанії:

- комерційний підкуп;
- несанкціоновані грошові винагороди;
- «відкати» при розрахунках;
- спеціальне завищення або заниження

ціни за домовленістю та ін.

Для пострадянських компаній використання співробітниками службового становища в особистих цілях є справжнім бичем. За даними PricewaterhouseCoopers, 62% опитаних керівників заявили, що найбільшої шкоди завда-

ють «відкати», одержувані співробітниками від підрядників або постачальників. Відкат дозволяє постачальнику необґрунтовано завищувати ціни, «накопичувати» дебіторську заборгованість або постачати неякісні товари та послуги. Ця специфіка пострадянських країн, особливо України та Росії, призвела до того, що з'явилися підприємці, весь бізнес яких побудований на тій чи іншій формі хабарів співробітникам компаній-замовників.

Другим за поширеністю (але не за можливим збитком для фірми) типом злочинства є відпуск товарів з відстрочкою платежу свідомо ненадійним покупцем. Товар відпускається фірмі-одноденці, яка свідомо затримує платіж і таким чином «кредитується» за рахунок поставальника.

Дональд Р.Крессі, що вивчав поведінку фродстерів, розробив гіпотезу, яка дістала назву «трикутник шахрайства» (рис.5). За словами науковця, довірені особи скоюють «злочини на довірі» в тому випадку, коли починають відчувати фінансові труднощі, про які не можуть говорити публічно, можливим виходом з яких вважають здійснення таємних фінансових махінацій. Вони здатні застосовувати у своїй поведінці в такій ситуації пояснення, що дозволяють примирити уявлення про себе як про наділеніх довірою осіб і як про користувачів довірених активів або майна»[2].

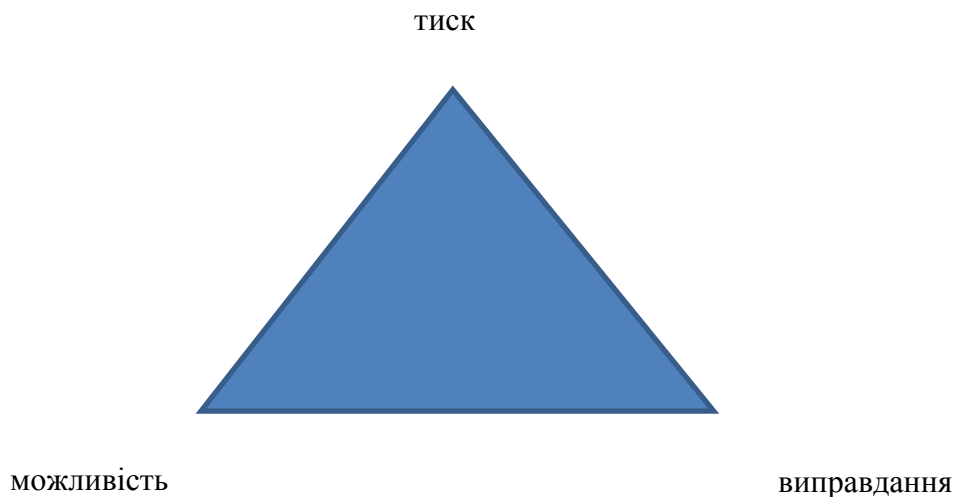

Рис.5. Трикутник шахрайства [2]

Високий рівень зростання організованої економічної злочинності у нашому суспільстві обумовлений не окремими причинами, хоча кожна з них відіграє свою роль, а комплексом: слабкість владних структур, недосконалість кадрової політики, недосконалість законів, неспрацювання нових, недостатньо апробованих економічних механізмів, безробіття, високі ціни на товари широкого вжитку, ін-

фляційні процеси, низький рівень заробітної плати та інше.

Звичайно, рівень шахрайства на підприємствах був би значно нижчим, якби кожен злочин був розкритий і покараний. Але статистика зовсім інша. 51% корпоративних шахраїв здійснює понад 20 злочинів, перш ніж бути спійманими, а ще третина – понад 50; вивести «на чисту воду» їх вдається (якщо вдається) че-

рез три роки, а в 22% випадків злочинство триває більше десяти років. За цей час на рахунки середньостатистичного корпоративного злочивітає близько 1 млн. євро. Оскільки більше половини злочинів стосується компаній з річним обігом понад 50 млн євро, збиток вельми відчутний.

За даними світової статистики, Україна займає 143 місце за рівнем середньої заробітної плати і одне з останніх за рівнем мінімальної заробітної плати. Тож не дивно, що за деякими оцінками, до 70% персоналу в нашій країні замішано в так званій компенсаційній крадіжці. Мотивація полягає в тому, що більшість працівників впевнені – вони

«кошують» більших грошей, ніж отримують! На підставі цього вважають допустимим компенсувати нестачу будь-яким доступним способом. За даними світової статистики, Україна займає 143 місце за рівнем середньої заробітної плати.

За результатами опитування, проведеного компанією «Ернс енд Янг», присвяченого питанням шахрайства, внутрішні аудитори допомагають виявити до 44% та розкрити до 26% фактів шахрайства.

На сьогоднішній день існує велика кількість методів боротьби з шахрайством на підприємстві. Всі вони мають різний ступінь ефективності (рис. 6).

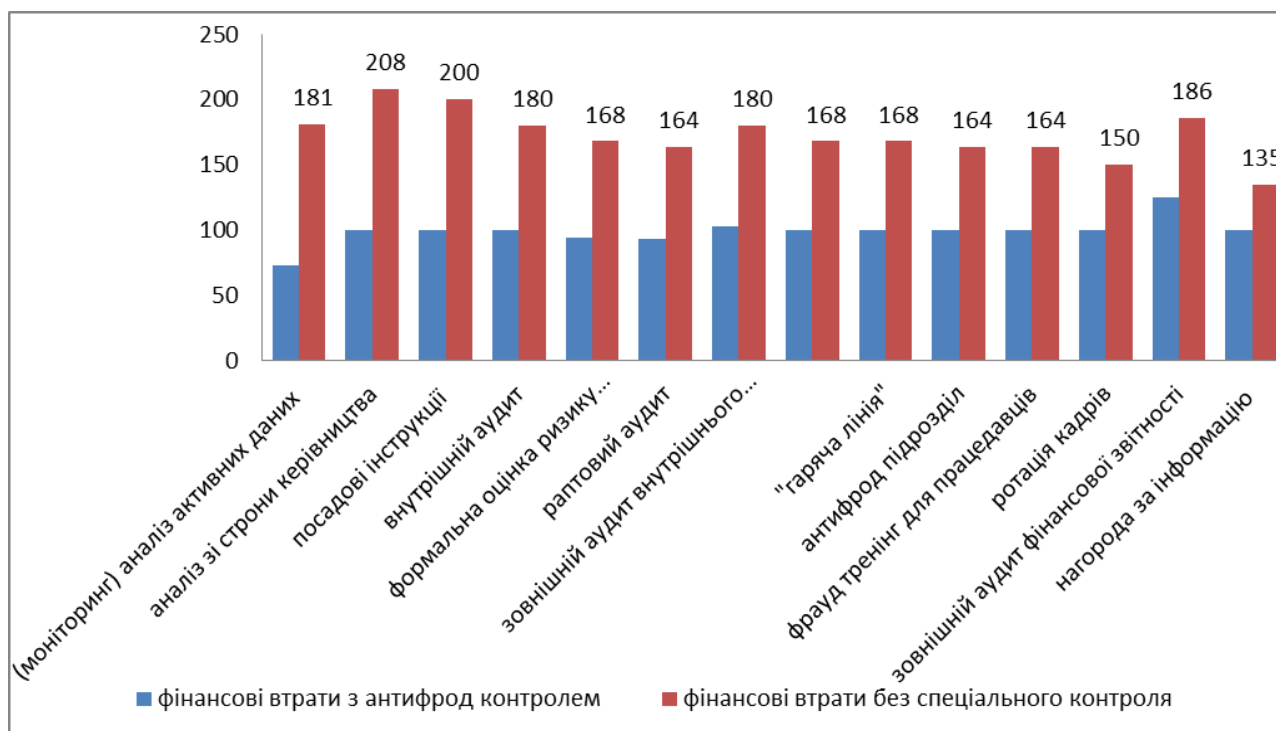

Рис. 6. Фінансовий ефект від імплементації різних методів боротьби з шахрайством*

* Розроблено авторами на основі щорічного звіту ACFE

Як видно з діаграми, найефективнішими методами боротьби з шахрайством на підприємстві є поточний контроль, внутрішній та зовнішній аудит. Ці методи допомагають знизити фінансові втрати від зловживань майже на 50%. Використання кількох методів одночасно значно підвищує ефективність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В умовах непевного та нестабільного зовнішнього та внутрішнього середовищ вкрай необхідно розробити та застосовувати методику ідентифікації та прорахунку ризиків для оптимального та ефективного управління ризиками у факторингових компаніях. На сьогоднішній період факторинговими компаніями застосовуються методики, взяті та адаптовані з банківсь-

кого середовища. Вони розроблені для тестування можливості видачі кредитних коштів потенційним клієнтам. Тобто, методики не враховують специфічних ризиків, що притаманні факторинговим операціям. Застосування вітчизняними факторинговими компаніями наведених пропозицій дозволить підвищити ефективність управління ризиками їх діяльності шляхом прийняття оптимальних управлінських рішень та забезпечить прибутковість факторингового бізнесу.

Серед невирішених питань залишається розробка спеціального програмного забезпечення, що дозволить автоматизувати та максимально пришвидшити процес ідентифікації ризиків та визначення оптимальних алгоритмів дій ризик-менеджерів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гречаник Л. Фінансове шахрайство та протидія йому у компаніях / Л. Гречаник // Фінансовий ринок України. – 2010. – №4. – С.24–26.
2. Дональда Р. Кресси. Другие Народные деньги: исследование в социальной психологии растраты. Монтклер. Нью-Джерси: Паттерсон Смит, 1973. ISBN 978-0-87585-202-7, с. 30.
3. Звіт Асоціації сертифікованих спеціалістів по розслідуванню шахрайств розміщений на офіційному сайті ASFE <http://www.acfe.com/>
4. Івахненко С.В. Нормативне забезпечення автоматизації корпоративного фінансового контролю: світовий досвід / С.В. Івахненко // Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 95–104.
5. Лебединець Т. Роль внутрішнього аудиту в запобіганні та виявленні шахрайства / Т. Лебединець // Незалежний аудитор. – 2013. – № 7 (18). – С. 366–369.
6. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Пер. з англ. К., 2012.
7. Михальчишина Л.Г., Калашник В.В. Внутрішній аудит у запобіганні помилок і шахрайства на підприємстві./ Л.Г. Михальчишина, В.В. Калашник //Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. №2(64). – С.96–99.

REFERENCES

1. Hrechanyk L. (2010). Finansove shakhrajstvo ta protyidiia jomu u kompaniiakh [Financial fraud and its counteraction in companies]. *Finansovyy rynok Ukrainy – Financial market of Ukraine*, 4, 24-26 [in Ukrainian].
2. Donal'da R. Kressi (1973). *Drugie Narodnye den'gi: issledovanie v social'noj psihologii rastraty* [Other national money: a research in social psychology of spending]. Montkler. N'ju-Dzhersi: Patterson Smit. ISBN 978-0-87585-202-7 [in Russian].
3. Zvit Asotsiatsii sertyfikovanykh spetsialistiv po rozsliduvanniu shakhrajstv [Report of the Association of certified specialists regarding the investigation of fraud]. *Ofitsijnyj sayt ASFE - The official website of ASFE*. Retrieved from: <http://www.acfe.com/> [in Ukrainian].
4. Ivakhnenkov S. V. (2008). Normatyvne zabezpechennia avtomatyzatsii korporatyvnogo finansovoho kontroliu: svitovyy dosvid [Regulatory support of the automation of corporate financial control: international experience]. *Finansy Ukrainy – The finances of Ukraine*, 10, 95–104 [in Ukrainian].
5. Lebedynets' T. (2013). Rol' vnutrishn'oho audytu v zapobihanni ta vyivleni shakhrajstva [The role of internal audit in preventing and detecting fraud]. *Nezalezhnyj auditor - The independent auditor*, 7 (18), 366-369 [in Ukrainian].
6. (2012). *Mizhnarodni standarty audytu, nadannia vpevnenosti ta etyky* [International Standards of Auditing, Assurance and Ethics]. (Transl. from English). Kyiv [in Ukrainian].
7. Mykhal'chyshyna L.H. & Kalashnyk V.V. (2012). Vnutrishnij audyt u zapobihanni pomylok i shakhrajstva na pidpriemstvi [Internal audit in preventing errors and fraud in the enterprise]. *Zbirnyk naukovykh prats' VNAU – Collection of scientific works of Vynnytsya National Agricultural University*, 2(64), 96-99 [in Ukrainian].

Одержано 07.09.2015 р.